

KERTINĖ PARAŠTĖ

Lietuvos istorinė geografija

Slėpingos yra tautos gyvenimo versmės, ne visiškai ištirti tautos savimonės klodai, mokslininkai dar ginčijasi dėl tautos aptarimo būtinų sąlygų. Kadaise buvo paplitęs polinkis lyginti tautą su gyvu organizmu, įvairiais atžvilgiais panašiu į žmogų. Net atmetus tokį aptarimą, ryškėja kai kurie tautos ir žmogaus panašumai. Žmogus be savimonės tai tik žmogaus griaučiai, grupė žmonių be tautinės savimonės ne tauta, gal tik jos užuomazga. Atmintis yra sudėtinė žmonių ir tautų savimonės dalis. Žmogus, pamiršęs savo praeitį, tampa savo šešėliu, tautai be tautinės atminties gresia išnykimo pavojus. Tautos atmintis – tai jos istorija, istorija, kuri dažnai romantiizuota, istorija, kurioje nemaža vaidmenį vaidina įvairūs mitai ir legendos, istorikų ne visiškai patvirtinti faktai. Šie istoriškai, karaliais legendomis virtę įvykiai teikia ypatingą reikšmę kai kurioms geografinėms vietovėms, kartais jas net susakralina. Reikia tik prisiminti šventą Jeruzalės reikšmę žydams, simbolinę Vilniaus ir Gedimino kalno reikšmę lietuviams. Sena lietuvių tauta, bet jos istorija nėra vieniša, didelę spragą sudaro tie amžiai, kai Lietuvą valdė svetimi arba nutautę didikai. Saulės ir Žalgirio mūšiai, didvyriškas Pilenų pasipriešinimas, seni pilakalniai, Vilniaus ir Trakų pilys primena tą herojišką Lietuvą, iš kurios stiprybės sėmėsi praejusio šimtmečio tautos atgimimo šaukliai ir dainiai. Ne be pagrindo Maironis rašė apie milžinkapius. Neatsitiktinai Daukantas ir kiti domėjosi gilia Lietuvos praeitimi, o ne artimesniais laikais. Daugelis bundančių tautų kelia į tautinį sąmoningumą grindžia savo istorijos herojiškų dienų prisiminimus.

Tautai reikia šventovių, vietų, kuriose galima susikaupti ir prisiminti, permąstyti protėvių darbus, ieškoti gairių, spręsti sunkius dabarties klausimus. Gili praeities istorijos vietovės paslėgtos užmarštin. Nežinia, kur tikrieji Pilenai, kur iš tikrųjų vyko Saulės mūšis. Nors gerai žinomos pirmojo tautinio atgimimo, kovų dėl nepriklausomybės vietos, sovietinė valdžia ilgus metus jas ignoravo, negailėjo pastangų jų reikšmę nuvertinti arba šias vietas visiškai panaikinti. Ilgai ir atkakliai valdžia mėgino pakeisti tautos istorinę

geografiją. Knygnešių keliai tapo Iskros permetimo punktais, kelių kompartijos veikėjų susirinkimo vieta muziejumi, visoje šalyje išdygo paminklai Raudonajai armijai išvaduoti, daugelis miestų aikščių apstatytos paminklais svetimtaučiams, kurių lietuvių ir lietuvių tautos reikalai visiškai nerūpėjo. Iš kitur atvykusiam stebėtojų, pamačiusiam šiandieninius Lietuvos paminklus, perskačiusiam įvairias memorialines lenteles, greičiausiai susidarytų įspūdis, kad Lietuvos istorija – tai kantrus išganingo socializmo atėjimo laukimas, kad giliausi šios romos tautos lūkesčiai išsipildė, kai Lietuvon įsibrovė Raudonoji armija. Šitokių įspūdžių susidarytų ne vien koks nors atvykėlis iš kitos šalies, bet ir mažas vaikas, kuriam niekas iš pašalies dar nepasibūdėjo, kad visa tai iš kitur tautai primesta.

Šiuo laiku vėl atgimsta tauta, atbunda ar viešumon vėl prasižvelgia nežaliojama, neiškraipoma istorinė samonė, žengiami pirmieji, bet labai reikšmingi istorinės geografijos atkūrimo žingsniai. Ypač prisimenamos Nepriklausomybės kovų vietos, pagerbiami už Lietuvos laisvę žuvusieji. Tai rodo šių metų vasario 8 dieną Tautiūnų kaime, Kėdainių rajone, įvykęs minėjimas pagerbti Povilą Lukšį, pirmąjį kareivį savanorį, žuvusį kovose už Lietuvos laisvę, o taip pat ir Alytuje suroštas ten žuvusio pirmojo karininko Antano Juozapavičiaus minėjimas. Kaune, Vienybės aikštėje, prie Laisvės statulos buvo padėtas akmuo iš Šetos kaimo, kur Lietuvos kariuomenė kovojo su bolševikais. Mane labiausiai sujaudino šių metų Vasario 16-os dienos iškilmėse Kaune šventės išvakarėse žuvusių už Lietuvos laisvę pagerbimas Aukštųjų Šančių karių kapinėse. Šitos kapinės, kaip ir Rasų kapinės Vilniuje, jau grįžo į Lietuvos istorinę geografiją, su jomis grįžta ir Nepriklausomybės kovų atminimas, dar kartą patvirtinama ir priminama, kad 1919 metais lietuvių tauta kovojo su bolševikais ir kad už Lietuvos laisvę žuvo tie, kurie kovojo Lietuvos kariuomenės, o ne sovietinės kariuomenės eilėse. Nemažiau reikšmingas įvykis buvo Laisvės statulos atidengimas Kaune. Juk ši statula primins visiems praeities tautos ryžtą laisvai gyven-

Ethos arba dar sykį apie kultūrą

ARVYDAS JUOZAITIS

Atrodo, jau susilaukėme laukų, kai apie humanitarinę kultūrą galima kalbėti ramesniu tonu ir jau kone be baimės svarstyti jos reikalus. Svarbu ir tai, kad griežtas humanitaro ir technokrato supriešinimas nebentena bendrakultūrinės galios. Šie skirtingi tipai išsaugo ir išsaugos profesinio meistriškumo priešybę, tačiau žmoniškumo prasmių horizonte jie nepaliaujamai artėja vienas prie kito. Net tokie civilizacijos monstrai, kaip kosmodromai ir atominės elektrinės, savuoju egzistavimu palietė ne vien tik fizinį žmonių gyvenimą, bet ir jų sielų gelmes. Materija, tikriausiai kaip niekad anksčiau, yra reikalinga žmogiškos šilumos, tos jėgos, kuri suteikia pasauliui prasmę, o žmonės, kaip niekad anksčiau, yra reikalingi vien tik fizinį žmonių gyvenimą, bet ir jų sielų gelmes. Materija, tikriausiai kaip niekad anksčiau, yra reikalinga žmogiškos šilumos, tos jėgos, kuri suteikia pasauliui prasmę, o žmonės, kaip niekad anksčiau, yra reikalingi vien tik fizinį žmonių gyvenimą, bet ir jų sielų gelmes.

Šitai įrodo totalitarinių režimų „dorovė“.

Žinojimas visų pirma turi apimti visas sudedamąsias humanitarinės kultūros dalis, idant būtų suprasta ir įvertinta jų galia. Turi būti atlikta tam tikra struktūrinė analizė, kurios duomenimis vėliau būtų galima remtis, bandant charakterizuoti bendrą dorovės būklę ar prognozuoti ateitį. Reikalinga tam tikra koordinacijų sistema, kurioje mintis jaustųsi kaip namuose.

Šitai suformulavus uždavinį, vis dėlto tenka pripažinti, kad jis nėra nekvepia originalumu. Bet būtent tai ir yra svarbiausia, svarstant kultūros reikalus.

Paradinė, fasadinė arba reprezentacinė kultūra

Esama tokio kultūros subjekto, kuris labiau už kitus pasiduoda organizuotai, direktyviškai planuojamai saviraiškai. Bet kadangi saviraiška – vidinių galių apraška, tai ar teisinga kalbėti apie organizaciją ir planą? Kaip ten bebūtų, šios išorinės tvarkos jėgos funkcionuoja ne tuščioje erdvėje. Jų veikimo terpė – tam tikru būdu sustingusi humanitarinė kultūra, t.y. jau gatavi jos produktai arba kūryba, kurioje iš anksto žinoma, kas „išeis“. Praktiškai nėra prasmės kelti klausimų, ar šitokio pobūdžio kūryba yra teisėta. Jeigu jau visuomenėje sukuriamą šį tradiciją, tuomet situacija primena orkestrą, kuriam būtinai dirigentas. Dirginto vaidmenį čia atlieka politinės prievartos organai, igiję tokias ideologinio, ūkinio bei administracinio poveikio svertus, kurie verčia orkestrą groti ne vien tik užsąkytą muziką, bet ir reikalauja iš jo vienareikšmės interpretacijos. Taip gimsta savitas kultūros subjektas – paradinė arba reprezentacinė kultūra.

Paradinės kultūros ugdymas reikalauja nemažų pastangų. Itin svarbų vaidmenį atlieka motyvacijos sistema, kurioje turi atsispindėti „savanoriškas“ pavienių jos narių egzistavimas. Esminis sistemos motyvas – „visuotinė nauda“, kuri neva turi teikti šio pobūdžio veiklai aukščiausio rango statusą. Ir iš tikro, žiūrint jos akimis, negalima nepastebėti, kad kraštutinis kultūrinio gyvenimo supolitinis, imanomas tik politinės vienvaldystės sąlygomis, suteikia reprezentaciniam subjektui tokią galią.

Visuomenės gyvenime, kaip ir

ti. Su Laisvės statulos, Aukštųjų Šančių karių kapinių bei Karo muziejaus reabilitavimu pradėta istoriškai reabilituoti Kauną, kurį valdžia mėgino paversti eiliniu sovietiniu miestu, be ypatingos praeities. Bet Kaunas ne

tik šiaip sau miestas, o Nepriklausomos Lietuvos laikinoji sostinė, miestas, kuriame buvo galutinai sutvirtinti šiuolaikinės lietuvių kultūros ir istorinės savimonės pagrindai. Daugelyje Lietuvos miestų, miestelių ir kaimų šimtą metų pat buvo ypatingai minima Vasario 16-oji, kitur miškuose gėlėmis buvo puošiami pokario metais žuvusių didvyrių kapai.

Atgyjant tautos istorinei sąmonei, didės tautinių šventovių skaičius, toliau keisis istorinė geografija, užmiršti laukai ir vietovės bus gaubiami reikšmingų simbolių. Iš sveturių primesti paminklai, menantys tautai svetimus įvykius, nebebus paisomi.

K. G.

Nuotrauka, kurioje matomas šio straipsnio autorius, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės vienas iš steigėjų, filosofas Arvydas Juozaitis (antras iš kairės, laikantis Lietuvos trispalvę). Nuotrauka daryta per roko muzikos koncertą Kaune 1988 m. rugpjūčio mėn. 5 d. – kiti joje matomi asmenys yra lietuvių roko ansamblio „Anties“ nariai.

gamtoje, esama inercijos dėsnio. Fasadinė kultūra itin jiems pavaldi; pati jos prigimtis orientuota vienareikšmiškai kartoti ideologijos nustatytas formules. Tačiau toks pavaldumas gana trapus, nes tereikia dirigentui ilgesniam laikui pasitraukti nuo pulso ar net nuleisti batutą, ir orkestre netrunka kilti sąmyšis: organizuotai kultūrai ima gresiti prazūtis. Be dirigento nėra vienintelė jėga, kuri gali sustabdyti anarchoją. Tai – autonomiškos dorovės dėsnis. Nes tik tokia dorovė, o ne inercija turi savireguliacinį mechanizmą, palaikantį dvasinio organizmo gyvybę. Reprezentacinėje kultūroje tokio mechanizmo nėra.

Tikros kūrybos pasaulis – politikos neregamentuojama erdvė. Orkestro ir dirigento santykis šioje erdvėje „nebeveikia“. Savo aukštąją prasmę dorovė tarnauja visiems būtent todėl, kad nėra konkretaus žmogaus ar žmonių

grupės, į kurią būtų galima žvelgti kaip į jos sukūrėją. Tai savotiškas stebuklas, verčias dorovei suteikti dieviškumo statusą. Jei dorovė yra, ji – kiekvieno ir visų nuosavybė. Tokia dorovė apsaugo nuo anarchojos ir stiprina vienybę.

Įvertinti šį autonomiškos ir kartu visuotinės dorovės pranašumą nėra lengva ten, kur sukurta nemenka fasadinė kultūra. Fasadas užstoja pastato struktūrą ir pagal ją beveik neįmanoma spręsti apie tikrąjį gyvenimą. Žvilgtelėjus giliau, ima ryškėti naujų kultūros subjektų kontūrai.

Intelektų kultūra

Terminologijos požiūriu, intelektų kultūrą ne visad pavyksta atskirti nuo intelektualinės kultūros. Tačiau šitai galima padaryti, jeigu sąvokoje akcentuosime kultūrą ir jos visuotinį humanitariskumą. Tada turėtų

paaikškėti, kad galima kalbėti apie specifinę humanitarinės veiklos žmonių bendriją, kuri palaiko kultūroje intelekto (proto) funkcionavimą ir gyvybę. Tokios žmonių bendrijos egzistavimas jau seniai yra tapęs kiekvienos tautos civilizacijos rodikliu. Anksčiau vienuolynai, vėliau universitetai ir aukštosios mokyklos atlikdavo ir tebeatsiaka intelekto kultūros generatoriaus vaidmenį. Jo nesant, kultūra ir tauta netenka esminio subjekto, įveikiančio jos uždumą, pakeičiančio ją į tarptautinio gyvenimo lygį. Šia prasme intelektas išmoko kultūrą suprasti tarpautinės kalbos ženklus, pripratina ją prie visuotinio susisiekimo kriterijų. Be to, jis turi išganingos reikšmės kiekvieno žmogaus sielai, nes ugdo toleranciją, tampa kūrybingumo plėtojimo šaltiniu, kultūrinės demokratijos sergėtoju.

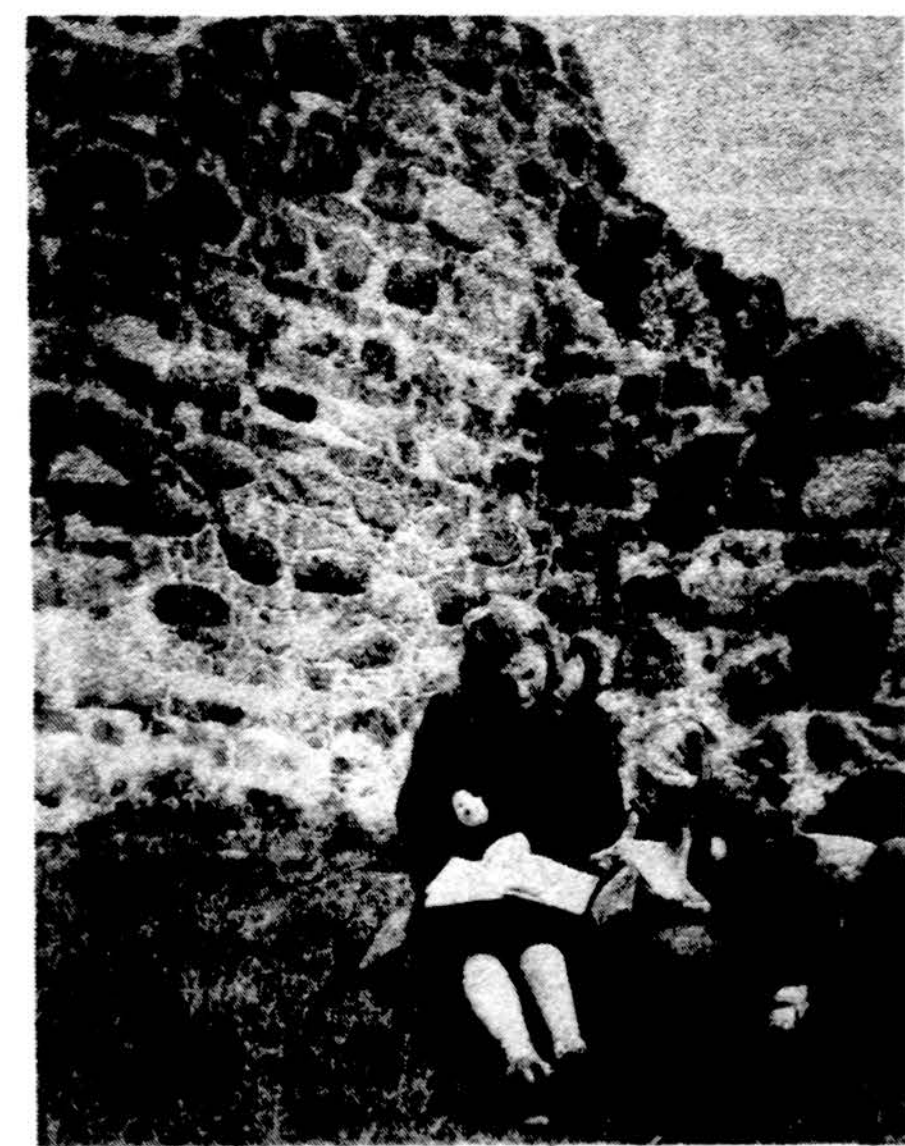
Todėl visiškai teisėtai galime sulyginti intelektą sukuriant kultūrinį bendrumą su kalbos fenomenu, kuris, anot Jono Jablonskio, „yra visų didysis tautos, jos pačios pasistatytasis paminklas“. Skirtumas tik tas, kad intelektas leidžia susikalbėti ne vienai, o visoms tautom.

Tačiau ne visos tautos ir kultūros vienodai šį intelektą išsiugdžiusios. Tai priklauso nuo daugelio veiksnių: geopolitinės padėties, pačios kultūros tipo ir panašiai. Galbūt lemiama vaidmenį čia atlieka kultūros tipas. Pavyzdžiui, mes priklausome europinės kultūros tipui, kuriame itin išvystytas intelektų sukuriantis (universitetai, aukštosios mokyklos – Europos kūdikis), individualistinės veiklos tradicijos. Čia, Europoje, mes puikiai suprantame, kad bendroji kultūra yra kiekvieno mūsų reikalas, kad be kiekvieno mūsų asmeninių pastangų ji liausis egzistavusi. Bet to negana: privalome pripažinti, kad esama ir aukščiausio rango pastangų. Ciceronas kadais pasakė: *Doctus homini et eruditus vivere est cogitare* – mokyti ir išsilavinusiam žmogui gyventi – lygu mąstyti. Kultūroje, jei ji nepasmerkta išnykimui, turi būti taip gyvenančių žmonių. Tuo tarpu vargu ar galėtume daryti tokią išvadą, gyvendami Rytų

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

Tautai reikia istorinių šventovių • Humanitarinė kultūra Lietuvos kontekste • Lietuva kelyje į laisvę (3) • Jono Jurašo „Idiotas“ • Julijos Švabaitės eilėraštis • „Margučio“ koncertas Chicagoje • Chicago teatruose • Nuomonės ir pastabos

„Kauno pilies griuvėsių papėdėje jauna motina padeda dukrelei ruošti pamokas... Per daugelį okupacijos metų atsakomybė už mūsų kalbos ir tikros mūsų šalies istorijos perdavimą savo vaikams nesė tėvai“. Nuotrauka ir tekstas Algimanto Kežio – iš jo knygos „Lithuania Through the Wall“ (Chicago: Loyola University Press, 1985).

Lietuva kelyje į laisvę

VYTAUTAS SKUODIS

(Tęsinys iš praėjusio šeštadienio)
7. Žvilgsnis į Sovietų Sąjungos
ir Lietuvos ateitį

Jeigu atsibudęs stalinizmas vėl įsisiautės, Lietuvos į pirmąją jos būklę, kokia buvo vos prieš metus ar dvejus, jis jau nebesugrąžins. Jeigu vėl prasidės persekiojimai, represijos, iškovotų laisvių slopinimas, visos dabar Lietuvoje veikiančios ir vis dar atsirandančios organizacijos, visi tie gausūs atviri, nors ir neoficialūs leidiniai pasitrauks į po grindis, turėdami sau pavyzdžių 1972-1988 metų pogrindžio veikimą, kuris ir paruošė dirvą dabartiniam tautiniam atgimimui Lietuvoje, o Maskvos akimis žiūrint — neramumams, kuriuos reikėtų slopinti. Tačiau Maskva taip pat gerai žino, jog naujieji stalinistiniai metodai dabar Lietuvoje sukels tikrai dar didesnę tautos reakciją ir dar labiau sustiprins kovą už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Maskva taip pat gerai supranta, jog jos akcijos sugriauš visus tiltus su Vakarų pasauliu, kuriuos ji rūpestingai statė „perestroikos“ penkmečiui. Ir sovietinė propaganda, kuria taip ilgai kvailino lietuviams galvas, jau niekada nebebus veiksminga.

Nuo naujų persekiojimų ir represijų Maskvą kol kas sulaiko tikrai apvertkinta jos ūkinė-ekonominė būklė. Per praėjusius kelerius metus, vien tik kalbant apie ekonomines reformas, padėties sovietinėje imperijoje ne tik nepagerėjo, bet dar pablogėjo. Visos krautuvės dar labiau išstūjo. Palaipsniui auga visuomenės nusivylimas ir nepasitenkinimas. Jau kyla abejonės, ar pats Michailas Gorbačiovas išsilaikys valdžioje ir ar jo neišstieks Nikitos Chruščiovo likimas.

Pabaltijo šalys yra vienintelė imperijos dalis, kurioje tos „persitvarkymo“ reformos galėtų būti sėkmingai įgyvendintos. Jos būtų pavyzdžiu kitoms sąjunginėms respublikoms. Tačiau Maskva iki dabar nesutinka leisti Pabaltijo šalims tvarkytis savarankiškai, nors gerai supranta, kad jos valdoma imperija stovi prie bedugnės krašto — nepakelūs ekonomikos, nepavyks išlaikyti imperijos.

Gorbačiovas prieš metus, kalbėdamas sąjunginiame žurnalistų suvažiavime, jų maldavo, kad padėtų išjudinti iš vietos „perestroiką“. Maskvos kompartijos komitete neseniai jis kalbėjo, jog sovietinei liaudžiai dabar iš tiesų atėjo sunkūs laikai, kad ekonominės reformos nevyksta taip, kaip jis tikėjosi. Afganistanas ir alyvos kainų kritimas labai nusmukdė ekonomiką. Prie to dar prisidėjo Černobilio nelaimė ir žemės drebjimo Armenijoje pasekmės. Taip pat ir alkoholio pardavinėjimo sumažinimas. Tai yra tos priežastys, kurios dabar verčia suveržti diržus.

Sovietų vyriausias ekonomistas Abulkinas pasisakė, jog Sovietų Sąjungos biudžeto deficitas dabar yra tris kartus didesnis, negu oficialiai buvo paskelbta. Jis siekia 165 milijonus dolerių, ir tai sudaro patį didžiausią sovietų rūpestį. Tas deficitas yra lygus 11% nuo jų visos produkcijos. Sovietų vyriausybė mano subalansuoti savo deficitą per trejus metus, sumažinant karines ir civilines išlaidas. Abulkinas nuomone, praeis dar šešeri metai, kol „perestroika“ pradės veikti. Deja, Sovietų Sąjungos visuomenė tiesiogiai šioms šioms metams jau tikrai nebeužteks kantrybės. Tai patvirtina judėjimai ne vien tik Pabaltijo šalyse.

Šimtą tūkstančių minios Lietuvoje, reikalaujančios reformų,

Lietuvoje 1988 metais.

iš pradžių patiko Gorbačioviui. Niekur Sovietų Sąjungoje jis neatrado tiek „perestroikos“ šalininkų. Per LKP CK sekretorių Algirdą Brazauską jis net pasveikino Sąjūdį. Tačiau tolimieji įvykiai Lietuvoje ir kitose Pabaltijo šalyse nukrypo nuo Maskvos planų. Pabaltiečiai toje „perestroikoje“ pamatė galimybę pradėti reikalauti jų šalims nepriklausomybės ir net atsiskaitymo. O tai Maskvos Kremliuje sukėlė nerimą ir net susierzinimą. 1988 metų pabaigoje ir visos trys Pabaltijo šalys buvo pasiūstos TSKP CK politbiuro nariai. Kai kurie jų (Čebrikovas) net pagrįsino: „prarasite ir tai, ką jau turite“.

Apsidrausti nuo Pabaltijo šalių išstojimo iš TSRS, nors ir palaipsniško, ir buvo skubiai sumanyta pakeisti kai kurias dalis veikiančios TSRS Konstitucijos vietas, pirmiausia iš jos pašalinant straipsnį, leidžiantį sąjunginėms respublikoms iš TSRS išstoti, ir įvedant pataisą, jog TSRS Aukščiausios tarybos prezidiumas turi teisę leisti įstatymus, kurie privalomi visoms respublikoms, ir anuliuoti tuos

*Tai nuo mūsų širdžių
Šitoks šiltas vasaris,
Laisvės varpą girdžiu, —
Džiaugsmo ašarai gera.*

*Tai nuo mūsų dainų
Dingo įšalas juodas, —
Ak, daugiau neapniūk, —
Leisk pasauliui įrodyt.*

(Iš gauto Amerikoje Vasario 16-osios sveikinimo iš Lietuvos — eilėraščių autorių nepažymėtas).

*Laisvės vertas esu,
Laisvės laimei subrendęs.
Kilk, trispalvė! Šviesu,
Ateity Vyčiai skrenda.*

*Iš pramžių tiesos
Šventas Nemunas srūva,
Nesvyruok! Nesustok!
Būsi laisvas, lietuvi!*

atskirų respublikų įstatymus, kurie prieštarauja Maskvos centro įstatymams. Protestuojant prieš šiuos piktus sumanymus, Lietuvoje per vieną savaitę buvo surinkta daugiau kaip vienas milijonas ir 800 tūkstančių parašų. Tą patį padarė Estijos ir Latvijos Liaudies frontai, drange surinkdami du milijonus parašų. Lietuvoje dabar yra 3.7 milijono gyventojų. Atmetus vaikus ir kitataučius, tie 1.8 milijono parašų — tai beveik visos lietuvių tautos, gyvenančios Lietuvoje, pasisakymas ir jos vienybės išraiška.

Kadangi jau atvirai pripažįstama, jog kolchozų sistema nuo pat jos įvedimo pradžios yra nuostolinga, dabar siūloma žmonėms turėti žemę, kiek kas jos nori. Deja, visoje Sovietų Sąjungoje norinčiųjų tokiomis sąlygomis turėti žemę yra tik 1.5%, o Lietuvoje — 5%. Taigi dabar ir nuostolingos kolchozų sistemos atsikratyti jau labai sunku. Jūs paversti valstybiniais ūkiais nėra ir niekada nebus lėšų. Taigi pačioje TSRS valdžioje veikia stiprus Gorbačiovo pradėtų krašto atnaujinimo, reformų stabdžiai.

Faktiškai, kol kas ekonominė reforma dar nepajudėjusi iš vietos. Atmesti trijų Pabaltijo respublikų priimti tikrai geri ekonominio savarankiškumo principai. Slopinami valstybinio gyvenimo demokratizavimo bandymai. Nors neseniai Vienoje pasirašyti 35 valstybių išpareigojimai žmogaus teisių gynimo srityje verčia sovietus jų laikytis, tačiau kaip rusai sako: do pory do vremen... (iki tam tikro laiko).

Labai sovietams reikia iš Vakaruose pirmaujančių valstybių gauti finansinę paramą. Vakarų Vokietijos bankai jau suteikė sovietams milžiniškas paskolas, tuo parodydami didelį paslaugumą imperijai, suskaldžiusiai Vokietiją ir dabar tebekontroluojančiai jos gerą trečdalį. Dabar jie tokios pat paslaugos laukia iš Amerikos. Būtų dar viena didžiulė klaidą, jeigu Amerika tokius sovietų lūkesčius patenkintų.

Kad Sovietų Sąjungoje sumanytos ūkinės-ekonominės reformos turėtų pasisekti, ji privalo demokratizuotis ir atsiskaityti visiems laikams vienpartinės valdymo sistemos. Taip pat ji privalo atsiskaityti marksizmo-leninizmo, kaip ideologinio imperijos pagrindo. Tai, atrodo, daug kas supranta ir Maskvos Kremliaus viršūnėse, tačiau niekas nenori būti apšauktas revizionistu ir būti iš aukštybių nublokštas į gyvenimo rutinos pelkes. O spaudoje vis dėlto jau pradeda rodytis straipsniai, kuriuose užsimenama, jog ir marksizmo-leninizmo klasikai buvo mirtingi ir kaip tokie buvo klystantys. Net iš TSKP CK politbiuro girdėti kritiškos pastabos visai sovietinei sistemai (Jakovlevas). Sovietų satelininiuose kraštuose irgi yra poslinkių. Vengrijos parlamentas leido steigti kitoms partijoms, nes konkurencija tarp partijų, jų kompartijos sekretoriaus nuomone, gali išeiti tikrai į gerą. Lenkijoje buvo greitai lauktinas Solidarumo, mūsų Sąjūdžio prototipo, įteisinimas. Tai vėl savotiškos laboratorijos sovietams, iš kurių teks pasimokyti.

Mordovijos lageryje ŽCh 385/3-5, kuriame man teko il-

gokai „paatostogauti“, tarp politinių kalinių buvo sovietų armijos raketinių dalinių majoras, buvęs kompartijos narys Fridrichas Anadenko. Jis ir jo draugas papulkininkis gavo po 12 metų bausmės už tai, kad parašė knygą, kurioje kruopščiai ir gerai argumentuotos Sovietų Sąjungos ekonominės būklės analizės pagrindu įrodė, kad jeigu Sovietų Sąjunga tuojau pat nesiims esminių reformų, pirmiausia demokratizuodama santvarką, tai ištiks katastrofa — ji, kaip imperija, suirs. Tų dviejų buvusių karininkų, areštuotų brežnevinais laikais, apskaičiavimu, Sovietų Sąjunga neišsilaikys ilgiau kaip iki 2000-ųjų metų. Vieno Sąjūdžio Seimo tarybos nario ekonomisto nuomone, Sovietų Sąjungos ekonominė sistema subyrės per dešimt metų. Taigi abi, viena nuo kitos nepriklausančios, prognozės projektuojasi į 2000-uosius metus.

Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atgavimas abiem atvejais yra realus dalykas. Subyrėjus sovietų imperijai, tarytum gėsių nuverstatom dideliame, tačiau išpuvusiu vidumi medžiui, Pabaltijo šalys savaime išsivaduos, kaip tai jau kartą atsitiko, žlugus carų Rusijos imperijai. Ir jeigu Sovietų Sąjunga, matydamas savo artimą galą, pasirinktų tikrą demokratizaciją, Pabaltijo šalių išsivadavimas įvyktų tos paties TSRS Konstitucijos pagrindu ir, žinoma, mūsų visos tautos valia, kuri pastaraisiais mėnesiais Lietuvoje taip gražiai reiškiasi. Koks nors referendumas Lietuvai visai nereikalingas. Jis atkrinta dėl Molotovo-Ribbentropo slapto 1939 metų sutarties.

Ilgamėis politinis ir sąžinės kalnys kunigas Alfonsas Svarinskas šių metų vasario 10 dieną atvykęs į Australiją, Melbourne aerouoste į pasitikusius lietuviams taip kalbėjo: „Noriu jums pasakyti, kad laisvė artėja sparčiau, negu mes manom [...]. Iš Maskvos mes nieko nelaukiame. Jų ekonomika ir dvasinis gyvenimas eina prie bankroto“.

(Pabaiga)

Ethos arba dar sykį apie kultūrą

(Atkelta iš 1 psl.)

kultūros tipo sferoje: „iš viršaus“ organizuota kultūra joje nustelbia individualų aktyvumą. Vadinasi, nustelbia ir intelektą, toleranciją, demokratiją.

Kultūrinio konteksto įsisaminimas intelektu gyvenantiems žmonėms yra labai svarbus jų brendimo ir kūrybos veiksnys. Neturėdami mūsų šokiųroti Juozo Tysliavos ar Vytauto Eidukevičiaus piligrimystės į paryžius ir toliau — tai natūralus reiškinys, praturtinęs mus visus. O ir apskritai: studijos Europos kultūros židiniuose buvo įprastiniu lietuvių kūrėjų poreikiu.

Tai nebuvo siela užsklendžiantis poreikis. „Mokytam ir išsilavinusiam“ žmogui kūrybinių sugebėjimų ugdymas neišvengiamai tampa pareigos ir garbės reikalu. Profesinis meistriskumas, įgūdžių tobulinimas — perdėm viešas dalykas, kad galėtum užmigyti sąžinę, paskęsti absoliučiam egocentrizme. Tuo būdu kūrėjas savo noru privalo žengti į kolektyvą ir imtis kultūros statymo darbo. Būtent statymo, tvirtinimo, kas atitinka senųjų humanistų bei švietėjų savokos *humanitas* tikrąją prasmę. Ji skelbia, kad kultūra yra humaniška (ir humanitarinė) tiek, kiek joje vyksta formavimo, statymo, saugojimo darbai. Visa kita — chaosas ir mirtis.

Ir vis dėlto individualizmas, išugdes ir subrandinęs intelektą kultūrą, pakeičia ją Europoje į tokias aukštumas, slėpė nemenką pavojų. 18-19 amžių sandūroje pražydes romantizmas paro-

dė kaip lengva iškreipti tikrojo humanizmo sampratą. Vokiečių ir prancūzų romantikai, rodos nieko daugiau nedarę, o tik aukštine žmogaus individualybe, netruko pajusti, kad toje individualybėje, nustūmus į šalį racionalumą, siaučia vien tik sekantysis jausmų ir haliucinacijų jūra. G. W. F. Hegel žodžiais, romantikus apgaubė naktis, kurioje visos katės — pilkos. Pamažantis šiuo požiūriu Novalio likimas, trumpo savo gyvenimo pabaigoje atkakliai ėmusio skelbti visiškai antiromantinę doktriną: Europos atsinaujinimą per krikščionybę (tikriau — kata-

likybę).

Romantinio genializmo bangos seniai perliejusios ir mus. Galbūt todėl dabar vėl būtina, gyvybiškai svarbu prabilti apie intelektualios kultūros nelygstamąjį vertingumą. Ir priminti, kad daugybė mūsų kultūros pasiekimų — šios veiklos vaisiai. Mes turime europietiskai orientuotą sąjūginę respubliką iš TSRS išstoti, ir įvedant pataisą, jog TSRS Aukščiausios tarybos prezidiumas turi teisę leisti įstatymus, kurie privalomi visoms respublikoms, ir anuliuoti tuos

Tačiau tai didis, sunkus užda-

vinys. Ypač dabar, kai kultūros avanscenoje vis daugiau vietos išsikovoja liaudies kultūra.

Liaudies kultūra

Tarp intelekto ir liaudies kultūrų nėra giluminio antagonizmo. Liaudies pasaulėjauta sudaro pamatą, kuriuo, nors ir ne visai vienodai, abi remiasi. Pirmosioje vyrauja protas, antroje — jausmas. Pirmosios dorovinis kodeksas ugdo profesionalizmą, kuris lyg lazerio spindulys naršo po pasaulėjautos klotus, idant į dienos šviesą iškeltų tai, kas konkrečiu metu reikalinga sta-

tymo darbams. Antrajai profesionalizmas yra svetimasis, ji gyvena šia diena lygiai taip pat, kaip ir prieš šimtmečius.

Liaudies kultūroje sunku diferencijuoti intelektą ir jausmų sferas. Žodinė, meninė ar materialinė tautos kultūra būtent dėl to yra pažymėta primityvizmo stigma, nedraisi užslėptų galimybių ženklu. Čia intelektualas egzistuoja vien lakios vaizduotės pavidalu, padeda tarpusavyje susiristi toms medžiagos dalims, kurios tarsi savaime išsiskaido gamtinio analogo (tai bene aiškiausiai matyti liaudies architektūroje). Liaudies kultūroje tas aukščiausias išsivystymo laipsnis įgauna primityviuos religiniuose tikėjimuose bei supaprastintuose monoteistinių religijų (pvz., krikščionybės) variantuose.

Nesileidžiant į svarstymus, jog būtent šios kultūros kūrėjai yra pagrindiniai materialinių gėrybių gamintojai (šitai išeina už nagrinėjamos temos ribų), reikia pažymėti, kad jie nusipelnė pagarbos ir kaip versmė, gyvai maitinanti intelektą kultūrą. Ir ne vien tik ją. Iš šios versmės visi mes semiamės naujojo gyvenimo, kurio nuolat pristigame. Kita vertus, liaudies kultūra turi išsiugdžiusi kasdieninių darbų įgūdžių bei amato mokyklą, kuri suteikia visai humanitarinei kultūrai pirmą pradžios ritmą ir „prigimtinę dorovę“ pajautą. Be to, kas itin svarbu, tam tikrais laikotarpiais, kuomet aukštesniame kultūros sluoksnyje įsivyrąja mirties reiškiniai, liaudies kultūroje kone stebuklingu būdu išsaugojami konkretūs tautai savastingi didieji intelekto užmojai. Mums tai gerai žinoma.

Pastaroju metu ši kultūra skatina itin didelius reikalavimus vertybių vartojimo srityje. Ir tie reikalavimai gerokai yra tenkinami. Nenuėjusi ilgo ir sunkaus savišvietos bei proto ugdymo kelio, liaudis yra pratinta be išankstinio pasirušimo vartoti tai, ko ji tiesiog nesusugeba adekvačiai įvertinti. Gimsta net įvairiausios koncepcijos apie maksimalų liaudies poreikį patenkinimą, kurios praktikoje virsta pataikavimu nesubrendusiems igėdžiams. Be to, ši politika daro griaučiantį poveikį intelektualai kultūrai, nes ima reikalauti iš jos masinės „produkcijos“. Palaipsniui krenta profesionaliosios kūrybos akcijos.

Pastarasis procesas tiesiogiai susijęs su nauju kultūros subjektu, susiklosčiusiu pramoninės revoliucijos epochoje. Tai — masinė kultūra.

Masinė kultūra

Po to, kai Jose Ortega y Gasset 1930 metais parašė jį išgarsinusi *Masių maištą*, sunku ką naujo pasakyti apie masinės kultūros fenomeną. Socialpsichologinės charakteristikos rėmuose ispanų mąstytojas pateikė maždaug tokius „naujojo žmogaus“ bruožus: a) amžinių vertybių netektis, smukusi pagalba krikščionybei; b) gyvenimas nenatūraliai išaugusiuose miestuose; c) pilietinių teisių pagalba sugriauta dvasinė visuomenės hierarchija; d) atskirų gyvenimo sričių specialistų mitas, barbarizuojantis kultūrą. Visa tai, anot Ortega y Gasset, byloja apie nemenką Europos kultūros krizę.

Norėdami adekvačiai suprasti šios krizės masą mūsų nusibrėž-

toje koordinacinių sistemoje, visų pirma turime pažymėti, kad masinė kultūra nuo ankstesniųjų kultūros subjektų skiriasi ypatingu amorfiškumu. Ji neturi nieko griežčiau apibrėžtos reikšimos sferos, negali būti aprėpta vieningos klasifikacijos remais. Svarbiausias, esminis bruožas, skiriantis ją nuo antrąjį, yra jos radikalus orientavimas į bet kokių vertybių destrukciją. Masinė kultūra — tai tikras pataikavimas vartojimo kultūrai, savotiška vartojimo religija. Priešmės totalinio vartojimo dvasia, žmogus nebetenka pastovių kriterijų, kurių pagalba galėtų pamatuoti karinio maršo, Brahmo „Requiem“ ar Šekspiro skulptūros vertybes. Vertybių gradacija susijusi su savikontrolės ir apsiribojimu. Tuo tarpu „masiniam žmogui“ jokios vartojimo ribos neegzistuoja. Neribodamas savęs, jis plačiai žengia visos kultūros keliu.

Socialinės psichozės reiškinys — ryškiausia tokio grovimo apraška. Ortega y Gasset regėjo fašistų ir frankistų orgijas; mes šiandien matome kažką panašaus, tik kitu pavidalu. Gyvendami ideologinių karų epochoje, nuolatos susiduriame su situacijomis, kuriose konkretus žmogus, ištirpdamas kolektyvinės sąmonės ir jausmo jūroje, yra priverstas bet kurio rango dvasinei vertybei prikliauti vieną ir tą patią etiketę. Pavyzdžiui, „klasinio prieš“ etiketę.

Be to, gimsta specifiniai masiniai reiškiniai, kurie pretenduoja būti „giluminio žmogaus“ kūrybų aprašymais, tačiau iš tikrųjų individualumą išreiškia

(Nukelta į 4 psl.)

Lietuvoje 1988 metais.

Nuotrauka Virgilijaus Šontos

Pakilti virš savęs...

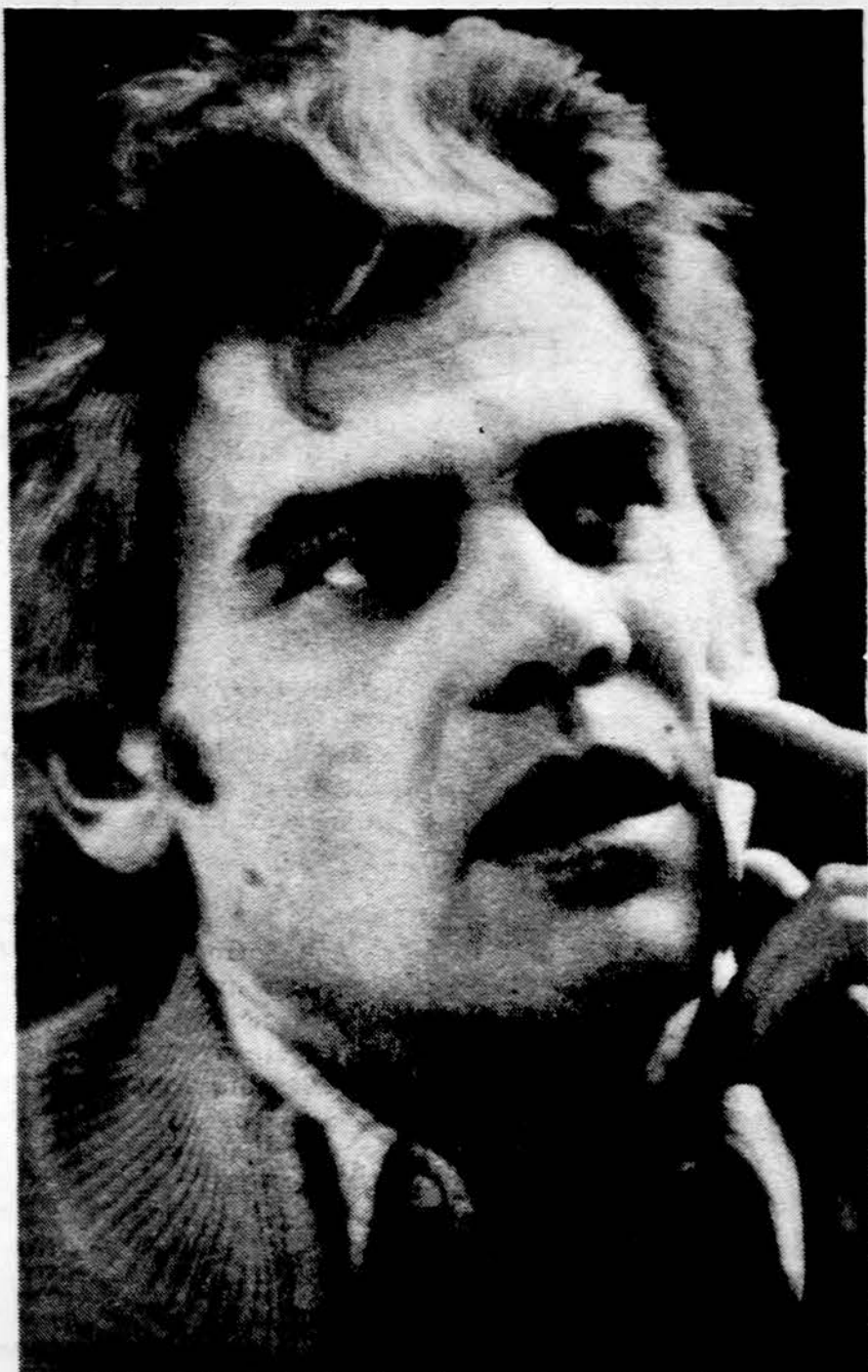
Mąstymai, sugrįžus iš Jono Jurašo spektaklio

BEATRICE KLEIZAITE-
VASARĖ

Providence, Rhode Island, Trinity Repertory Company teatre šių metų kovo 28 dieną įvyko režisieriaus Jono Jurašo pastatytos pjesės „The Idiot's Tale“, parašytos pagal tą patį Dostoevskio kūrinį, adaptacija scenai, tačiau statydamas spektaklį Dallas Theater Center Arts District teatre, Dallas, Texas (kur jis vyko šių metų visą vasario mėnesį ir kovo pirmąją savaitę), režisierius Jonas Jurašas repetitijų metu sugrįžo prie Dostoevskio romano teksto ir pavadinimo, o iš Algirdo Landsbergio dramos beliko, berods, tik viena scena.

Spektaklis prasideda ten, kur Dostoevskio romanas baigiasi – epilogu. Autorius yra pasisakęs, jog vien dėl šios pabaigos jis parašė išties romaną. Rogožinas (Timothy Crowe) paslapčiomis, tamsoje parsiveda į savo niūrią buveinę princą Miškiną (Ed Shea), ieškantį visur savosios nuotakos Nastjos (Patricia McGuire), pabėgusios nuo bažnyčios durų. Ji čia... Rogožinas uždega žvakę ir visuose kampuose pasirodo švieselės. Žinome iš tautosakos, jog klaidžiojančios švieselės tai atgailaujančios vėlės, jos laukia žmogaus pagalbos. Šia pirmąją sceną Jurašas mus jau įveda į visai kitą plotmę, toliau nuo realybės, ten, kur mirtis tylutėliai vaikšto. Princas nuotaką suranda. Ji čia... ji ten. Gramofonas groja Nastjos mėgtą prancūzišką dainelę ir kambarys pilnas gelių gendancio kūno kvapai užlopinėti. Pralies jie naktį čia, abu kaltininkai, prie mylimosios kūno, atsiguls ir klausys... – Tai tu? – klausia princas. – Tai...aš, – sušnibžda Rogožinas. – Su kuo tu ją? Su peiliu? Nematomos rankos sviedžiamas peilis į grindis, toliau kitas ir dar vienas. Jurašas išvengia siaubingų scenų, kraujo ir žiaurumo; veiksmo eiga vyksta siurrealistinėje plotmėje. Vyrai uždaro, užbarikaduoja duris ir sugula ant guolio, patiesto ant grindų.

Toliau, kaip kaleidoskope, keičiasi vienas po kito vaizdai, keičiasi scenos, ir mes sužinome, jog romusis, vaikiškai nuoširdus, švelnus princas yra paskutinė atžala senos, vargingos aristokratų šeimos. Jis ryšulėliu nešinas grįžta iš Šveicarijos, kur gydyti nuo nuomario ligos. Ateina jis į pasaulį, nepasiruošęs, neįgudęs ir jo nepažindamas. Daugiau patetiškas negu tragiškas, jis tampa veikimo centru. Nors atrodo, kad jis pats nieko nedaro, bet iš jo sklinda dvasinė šviesa, kuri paliečia kitus. Kad žmogus yra sutvertas pagal Dievo paveikslą, tai nereiškia, jog jis panašus savo išvaizda, bet greičiau savo darbais, užduotim ir pareiga, kurią turi atlikti. Tik kūnui perėjus per didelių bandymus, gal net per nuodėmes, išsiskleidžia asmenybėje Dievo paveikslas. Tačiau princas jau nuo pat pradžių yra „gražus“, sudvasintas, jame nėra kūniškumo, ir ta jo dvasinė reikšmė jaučiama kiekviename veiksme, rodos, tarsi jis gyventų žmonių sielose, jų svajonėse bei jų kančiose. Jis yra pjesės šerdis ir dvasia. Priešingas jam yra Rogožinas, pamišęs savo kūniškąja aistra, nesuvaldomais norais, kuriuos, nežiūrint, kokia kaina, jis turi patenkinti. Beprotingai jis myli Nastją, bet vien tenori ją turėti, o ar tai yra meilė? Nėra pas jį taurumo, nei dorovinių siekių, iš jo viso spindi vien jėga ir kūniška, ugninga trauka. Didžiausia jo obsesija tai

Jonas Jurašas

Nuotrauka Vytauto Maželio

jo pražūtinga meilė Nastjai, „damai su kamelijomis“, kurios fantastiškas grožis „gali apversti pasaulį“. Gyvenimo fragmentai greitai keičiasi ir vaizdai vis nauji iškyla. Princas yra giliai sujaudintas, pamatęs Nastjos portretą, savo tyra širdimi jis pajunta, jog tas gražusis veidas slepia didelę vidinę kančią. Įspūdinga scena Nastjos su lėlėmis, kurias režisierius sumaniai akto-riams paskirstęs. Sužinome, kad ją, mažutę našlaitę, buvo paėmęs auginti „net ne giminė“, turtin-ginga scena Nastjos su lėlėmis, kurias režisierius sumaniai akto-riams paskirstęs. Sužinome, kad ją, mažutę našlaitę, buvo paėmęs auginti „net ne giminė“, turtin-ginga scena Nastjos su lėlėmis, kurias režisierius sumaniai akto-riams paskirstęs. Sužinome, kad ją, mažutę našlaitę, buvo paėmęs auginti „net ne giminė“, turtin-ginga scena Nastjos su lėlėmis, kurias režisierius sumaniai akto-riams paskirstęs.

Scena iš Jono Jurašo „Idiot“ pastatymo Trinity Repertory Company teatre, Providence, Rhode Island, premjeros šių metų kovo 28 dieną; artistai, vaidinantys princą Miškiną ir Rogožiną.

keršto ir neapykantos savo „globėjui“. Ir aibės vyrų, ap-svaigę nuo jos grožio ir nepa-siekiamumo, seka paskui ją. Nuostabiai efektinga scena, kuomet Nastja kovoja su savo gražiąja siela, o rankos, vien gašlios vyrų rankos, iš po žemės, iš tamsios erdvės, iš visų pusių ją glosto, glamonėja ir kaip smaug-liai traukia į save. Čia Jurašas nuostabiai puikiai pristato dvasios ir kūno jėgų kovą, tą priešingybį pradą, gėrio ir blogio, šviesos ir tamsos, dvasios ir kūno konfliktą, kai žmogus kankinasi, pakyla ir vėl su-klumpa po tamsiųjų jėgų valdžia ir savojo likimo našta. Nastjos puotos scenoje suži-nome, jog buvęs meilužis-globėjas yra sumokėjęs 75,000 rublių kitam, kad šis „vestų jo nuo-dėmę“ ir paliktų jį laisvą tuoktis su turtinga aukštos kilmės mote-rimi. Ateina Rogožinas su dar didesne suma – 100,000 rublių ir „nusiperka savo meilę“. Bet Nas-tasja pinigų nevertina, juos palei-

džia oran, prieš tai, kone Tockio gerklėn sukišdama, gražinusi tuos 75,000 rublių, kuriuos jis išleides jos pardavimui. Aukso bakanalė: pinigai krenta iš viršaus, nuo lubų, iš Nastjos rankų, ir girti svečiai puola juos rinkti. Nastja, numetusi visas brangenybes ir pinigus, dabar jau nieko nebeturi. „Kas ims ją tokią be nieko?“ – Aš imsiu, Nastja Filipova, – atsiliepia princas. Sujaudintas jos tragiško grožio, princas jaučia, kad Nastjos siela nori pakilti iš nuodėmingo gyvenimo. Sakosi ją mylis ir galėtų net savo gyvybę dėl jos ramybės paaukoti, tačiau jo meilė tai tik iš gailėsčio, iš užuojautos material, kuri daug kentėjusi. Paaiškėja, kad jis ka-tik gavęs paveldėjimą ir dabar tapęs didesniu turtuoliu už kitus. Nastja apsvaigsta mintimi, jog tapus princu žmona, puikiai atsi-keršytų tiems, kurie iš jos ty-tiojosi. Ji pirmą kartą sutiko „gražų žmogų“, kuris permato jos išorę, įžiūri jos kilnią sielą ir ži-no, kad „ji daug kentėjo ir net iš tokio pragaro vis tiek išėjo sieloj-skaisti“. Nastja linksta į prin-cą, svajoja apie kitokią gyvenimą, apie dvasinį atgimimą, bet jau-čiasi puolusi, negarbinga ir ne-verta jo meilės. Negalėdama pa-kelti savo draskančios sielos ir sa-monės prieštaravimų, ji pasi-keičia. „Aš Tockio sugulė buvau... Nejaugi galiu kūdikiš-ką princą pražudyti? Iškelusi šampano taurę, šaukia: „O dabar aš paužti, lėbauti noriu, juk aš gatvės mergina“. Ne per savo kaltę užsitraukusi panieką ir gėdą, bet dėl šlykštaus išvir-kelio, kuriam, kaip vyriškiui, niekas kaltės neprimeta, Nas-tasja, suvedžiota ir pažeminta, negalėdama savaime suvedžio-tui atsikeršyti, tą kerštą atsuka į save pačią, tapdama ne eroti-ne, bet dvasine masochiste. Šiame veikale Jurašas pasireiškia ne vien tik kaip genialus režisierius, bet ir kaip literatūrinio teksto gabus pritaikytojas, pasirinkda-mas Dostoevskio pačius jautriausius, pačius tobuliausius pasa-žus, iš kurių sukuria nuostabų spektaklį. Sutinkame ir kitą moterišką personažą – tai Aglają (Anne Scurria). Idomią sukurtas sudva-sintos asmenybės tipas. Ji kaip fejta pasirodo santykiuose su prin-cu, gi Nastja ją mato kaip šviesią dvasią, rašo jai laiškus, maldauja, prašo, kad Aglaja teke-tų už princą, įsitikinusi, kad jina-jį padarytų laimingą, bet scenoje tarp varžovių Aglaja ižeidžia, pa-žemina Nastją, tikėdama, jog princas pasiliks prie jos pačios, o įvyksta priešingai – Miškinas nueina prie nuskriaustosios, klausdamas Aglajos: „Nejaugi tu nematai, kokia ji nelaiminga?“. Gerasis, skaidrusis princas ir vėl išsiskleidžia savo šviesiaja

dvasia. Nastja išsina su Rogo-žinu, nors jo ir bijo. Vienaime laiske ji rašo Aglajai, kad tam-susis Rogožino namas yra pilnas paslapčių. Ji įsitikinusi, jog jisai, kaip žmogūdy, giliai kupare, šilkan įvyniojęs, slepia skustuvą. Ne skustuvą Rogožinas laiko, bet paprastą virtuvės peilį, idėjęs tarp knygos lapų. Tas peilis ir tampa žmogūdytės įrankiu.

Dramatiškos, pilnos įtampos yra scenos tarp vyriškių. Pašokęs Rogožinas nutveria kirvį, ir žiū-rovai salėje žado nustoja, rodos, jis čia pat smogs šalia stovinčiam princui, bet ne, jis įnirtingai pradeda kapoti grindis. Išskirtęs gerą skyle, iškasa jon ir kasa žemę, mesdamas ant grindų. Da-bar jau lauki, kol atneš Nastj-os kūną ir užkas po grindimis. Bet vėl ne, vėl apsirakta, ir re-žisierius įtampą toliau tęsia, kurios atomazga visai netikėta. Rogožinas ištraukia iš po žemės, lyg iš kapo, drobę suvyniotą pa-veikslą – tai Holbeino „Kristaus nuėmimo nuo kryžiaus“ kopija. Siurpulingas tas paveikslas savo natūralumu; nėra tai įprastas sudievinas kūnas, bet žmogaus sumuštas, žaizdotas, sutinęs lavonas, į kurį bežiūrint ateina abejonė, kad jis prisikels. „Žmogus gali prarasti tikėjimą, bežiūredamas į šį paveikslą“ sako princas. „Tai ir yra, kas dabar darosi“ atsako Rogožinas.

Jurašo pastatymas yra sukre-čiantis savo įtampa, įsiskverbia giliai į žmogaus sielą ir įtraukia žiūrovą į veikėjų jausmų srautą. Veikalas nuo pradžios iki galo dinamiškas ir įtemptas; konflik-tų mazgai sumegzti, sujungti į vieną būdėjimo naktį prie myli-mosios kūno. Rogožinas miršta, neapkenčia princą, kai jo nemato, bet praleidus jam valandėlę su juo, pagieža praeina ir atsiranda meilė. Princas pasakoja, kad gatvėje sutikęs girtą kareivį, kuris jam už 20 kapeikų pardavęs kryžių nuo savo kaklo. Rogožinas nori pasikeisti kryžiais, lyg bro-liškais saitais, bet viena ranka jis deda princui kryžių ant kaklo, o kitą, už nugaros, laiko peilį, pasiruošęs smogti. Staiga pabu-čiuoja „brolis“, išmeta peilį ir bėga prie Kristaus paveiklo. Rogožino žmogūdytė nėra vien egzekuci-ja, bet ir savęs paties auka; jis susinaikina, suveda savoje ugn-yje. Pamatęs, kad Nastja savo tyra siela myli princą, o ne jį, pavydo pagautas ją nužudo. Tik-ras slaviškas Othello, sunaikina savo mylimąją ir pats žū-vas nesuvaldomoje degmėje, savo pavydo aistrą. Jurašo sukurta pjesė, lyg ilgą raštuotą juosta, išmarginta gyvenimo gabalėliais, be pertraukos plaukia iki kul-minacijos punkto ir, apėjusi gyvenimo ratą, vėl atsiranda ten, kur prasidėjo: Rogožino buveinė, kur abu likimo broliai, praleidę naktį prie mylimosios lavono, laukia aušros. Dar pora valandų ir pasirodys pirmieji saulės spin-duliai. Su saulės patekėjimu ir Rogožino siela išsilaisvina iš tam-sios nakties, prisikėlėmas artėja. Jis prisimena, kaip kadaise prin-cas kalbėjo, sakydamas, kad gyve-nimas gražus. Kaip žmogus galįs jaustis nelaimingu, matydamas tiek grožio aplink? „Tik pažvelk į saulėtekį... pažiūrėk į žolę, kaip ji auga, pažvelk į akis, kurios žiūri į tave ir myli...“ Rogožinas išgyvena dvasinį perversmą, bet toluoje girdėti grasinantieji, lyg griaustinio, garsai, iš apačios kyla keltuvai su uniformuotais kareiviais. Rogožinas puola į Kristaus kapą – anga grindyse, bet žiaurūs kareiviai, apsvaiginę jį kastuvu smūgiu, jį išsitempia.

Jurašas savaip interpretuoja Dostoevskį, o žiūrovai taip pat įvairiai supras šį veiklą, nes be siužeto, teksto, yra ir potekstė, kurią įvairiai galima interpre-tuoti. Man ji buvo kaip kova tarp blogio ir gėrio, tarp nuodėmės ir atlaidos, tarp žemiškosios meilės ir dvasinės, visa atleidžiančios, visa aukojančios, net ir paties žmogaus gyvybę. Ir kai kareiviai (Nukelta į 4 psl.)

Marc Chagall

La crucifixion blanche, 1938

(Šiame paveiksle lietuviškoji trispalvė matoma viršutiniame, dešiniajame kampe – jos reikšmę kūrinio tematinėje kompozicijoje Chagallo interpretatoriai paprastai palieka neišaiškintą: nebent savo ryškiomis spalvomis ji tarnauja viso paveiklo disonansinei spalvų konsteliacijai, nelengvai įsiderinančiai į monochromatinę baikš-vą jo šviesą, bet šitaip pabrėžiančiai išbarstytą kompozicijos pobūdį. Nes kalbėti apie pogromus Nepriklausomoje Lietuvoje sąžiningi meno istorikai vis dėlto nedrįsta.)

Julije Švabaitė

MARCHE FUNÈBRE

1.

Antanai,
Martynai,
Pranai,
dabar mūsų sielos
pasigailėjimo namuose,
mečetėse,
katedrose
ir sinagogose – – –

Čia jugoslaviai, vengrai, arabai,
lietuviai, žydai; –
Šagaliui ant pečių
Baltasis Nukryžiuojamas
su lietuviška vėliavėle,
kūju ir priekalu – – –

Čia sėdime ir grojame
Marche Funèbre,
giedodami Cantus Ad Futurum,
surinkti iš ramybės namų,
iš miestelių aikščių,
kur putoja alus
ir aukojimo vynas – – –

Šitaip dabar pasakojau savo dukteriai
per sapną,
kai irkluojuame dangišką valtį
pro jos langus,
ir mirties nebijome – – – – –

2.

Metai,
antri,
vis tolyn ir tolyn,
geltonuoja knygos,
dienoraščiai,
blunka mėlynas užrašų
rašalas; – – –
tyla ir baimė,
tyla ir baimė eilėraščiuose,
fotografijose,
telefono ragelyje,
vaikiškose knygtelėse,
laiškų dėžutėje,
ant šviežiai nudažytų
laipų – – –

Tyla ir baimė, tylą ir baimė,
o nakties tu čia lauki,
o nakties nesulauki,
užspaudus širdies drebėjimą
kelis kartus perskaityta knyga,
Duino elegijomis,
kad iš naujo pajustum,
kas tai yra vienvietė,
kad žinotum,
kad jau niekad neateis,
neprakalbės – – – – –

„Margučio“ koncertas: Aldona Stempužienė ir Jennifer Cochran

MINDAUGAS BIELSKUS

I sceną išėjo du jauni atlikėjai, dainininkė ir akompaniatorius, kupini pasitikėjimo ir energijos. Publika išgirdo baroko kūrinių, atliktą greitai tempu, lengvai įveikiant technines kliūtis, girdėjo aiškias muzikines frazes, mintis, kurios viena po kitos be sustojimo buvo dėstomos. Atlikėjai iškart prisistatė kaip profesionalai, kurie lyg užkydo i Chicago's Jaunimo centrą. Beliko laukti rimtos ir aukšto lygio programos.

Šią neeilinę pradžią girdėjau kovo 12 dieną „Margučio“ su-ruoštamame koncerte. Minėti atlikėjai buvo Jennifer Cochran-Luiza ir akompaniatorius Mark George, o kūrinyse „Oh! Had I Jubal's Lyre“, parašytas Georg Friedrich Handelio. Be šių dviejų atlikėjų kita koncerto solistė buvo lietuviams gerai pažįstama Aldona Stempužienė.

Dar koncertui neprasidėjus, vien tik pažvelgus į programą, galėjai optimistiškai nusiteikti. Programa susidėjo iš dainų ir arijų. Dainos, išskyrus amerikiečio Aaron Copland, visos lietuviškos. Iš tų dainų, pasirinkta Vlado Jakubėno, Broniaus Kutavičiaus, Balio Dvariono bei kitų kūrinių. Apsiribodami šiuo repertuaru, atlikėjai davė mums progos susipažinti arba vėl išgirsti kūrinius, kuriuos gal tik lietuviškoje scenoje tegalima girdėti. Ir galbūt tik lietuvių solistai tegali juos perteikti su visais jų niuansais. Taip, kaip Elisabeth Schwartzkopf perteikia „Lieder“, ar Victoria de los Angeles ispanų kompozitorių dainas.

Šitam klausytojui Aldonos Stempužienės vardas yra susijęs su modernia lietuvių muzika, su Dariusiu Lapinsku, Jonu Švedu. Naujųjų mūsų kompozitorių disonansiniam, liaudies muzika paremtam stiliui atstovavo Broniaus Kutavičiaus dainų ciklas „Avinuko pėdos“. Šie kūriniai geriausiai pavyko Aldonai Stempužienei perteikti. Šiam ciklui nereikalinga romantiško patoso, didelio frazių išryškinimo, o verčiau tik paprasto, kone liaudiško atlikimo. Pati muzika, fortepijono palyda ir balsas sudarė įdomų derinį. Solistės tamsios balso spalvos bei jos įsijautimas ypač tiko šiai muzikai.

Kiti Aldonos Stempužienės atlikti kūrinių nepaliko tokio stipraus įspūdžio. Vlado Jakubėno impresionistiškos dainos yra sukurtos pagal vokiečių „Lieder“ tradiciją, kur dainininkei tenka sudaryti besikeičiančią nuotaiką per įvairius balso atspalvius, frazių aiškumą ir kitus išlavinto balso įrankius. Kitaip sakant, visa technika yra pagrindas, ant kurio turi būti pastatyta tariamai paprastai daina. Be to, svarbu, kad fortepijono palyda neužgožtų dainininkės. Kažkodėl koncerte buvo paliktas atdaras fortepijonas. Tad darniausiai skambėjo tos dainos, kur fortepijonas turėjo mažiausią vaidmenį. O tokia, kaip „Gėlės iš šieno“, kur dainininkė ir pianistas turi po lygų vaidmenį, nukentėjo. Reikia būtinai pridėti, kad Mark George gerai akompanavo, ne tik be

„Margučio“ koncerto 1989 m. kovo mėn. 12 d. Jaunimo centre, Chicago, solistės: Aldona Stempužienė (nuotrauka kairėje) ir Jennifer Cochran-Luiza

techninių sutrikimų, bet ir prisidėdamas prie muzikinės minties išryškinimo. Koncerto programoje Aldona Stempužienė taip pat atliko recitatyvą ir ariją „Sudie, miškai“ iš Piotr Čaikovskio operos „Jeanne d'Arc“.

Kaip anksčiau minėjau, programą pradėjo sopranas Jennifer Cochran-Luiza, lietuvių kilmės dainininkė. Jos repertuaras susidarė iš keturių lietuviškų ir tiek pat amerikietiško dainų. Dainininkė savo studijas baigusi Jungtinėse Amerikos Valstybėse, tad yra šio krašto mokyklų ir tradicijų auklėtinė. Solistės švarti technika, labai geras muzikinės minties pajutimas ir perdavimas, balso lengvumas paliko profesionalios dainininkės įspūdį. Balso lengvumas ir frazių pagavimas buvo jaučiamas Balio Dvariono dainoje „Žvaigždutė“. Be šios dainos solistė padainavo po vieną Jono Švedo ir Juozo Tallat-Kelpšos dainą. Paskutinė lietuviška daina buvo gerai žinoma Juozo

Grudžio „Saulėle raudona“. Solistės šios dainos interpretacija galėjo būti dar paprastesnė, juk ši daina daugiau panaši į kokią nors Brahmo lopsinę. Kiekviena atžvilgiu, buvo itin palonų pasiklausyti meistrės, atliekančios lietuviškas dainas.

Po pertraukos Jennifer Cochran-Luiza atliko keturias dainas iš amerikiečio Aaron Copland ciklo „From Twelve Poems by Emily Dickinson“. Solistės švarti technika ir šviesūs balso atspalviai tiko šioms dainoms. Šios dainos pasižymi nesudėtingu akompanimentu. Solistei teko vienai sudaryti visą atmosferą. Virš programos ji padainavo George Gershwin dainą „Summertime“. Tai kupina šilumos ir paprastumo lopsinė, kurią išgirsti taip gerai atliktą galėtume tik Amerikoje. Be šių dainų solistė dar padainavo „Musettes valsa“ iš Jono Švedo ir Juozo Tallat-Kelpšos dainą. Paskutinė lietuviška daina buvo gerai žinoma Juozo

(nuotrauka dešinėje). Solistų akompaniatorius ir solo kūrinių pianinu koncerto programoje atliekantis — Mark George.

dama įtikinančią Musetta.

Programa baigėsi dviem žinomais duetais iš operų. Šiaip sau. Be abejonės, jie neprilygo Kutavičiaus ar Copland dainų ciklams.

Šis koncertas skyrėsi nuo įprastinio reitalio tuo, kad pianistas Mark George solo atliko du kūrinius: Frederic Chopin „Baladę g-moll“ ir puikų Jono Švedo „Perpetuo“. Skambindamas šiuos kūrinius, pianistas ypač atkreipė dėmesį į įvairių balsų išryškinimą. Galėtum sakyti, kad muzikinės minties išryškinimas techniškai sudėtingose vietose parodė pianisto neeilinę techniką. Chopino baladai pasibaigus, publika sukėlė ovacijas. Ne mažiau buvo įdomu pasiklausyti virtuozinio Jono Švedo kūrinių ir sekti, kaip Švedas išryškina ir panaudoja lietuvišką dainą.

Siame „Margučio“ radijo laidos suroštamame koncerte turėjome arčiau išgirsti lietuvių muziką, atliekamą neįprastiniu lygiu.

Tikiuosi, kad abi solistės ir toliau gilsinsis į šią muziką ir ją mums perteiks.

Chicago's teatruose

Brecht ir Weill universiteto teatre

Scenos meno mylėtojai įvertino University of Chicago Court teatre, 5535 South Ellis Avenue, šių metų ankstyvą pavasarį statytą operetę-muziklį „Happy End“. Tai gabiai sukurta Bertolt Brecht, to pasaulinio garso vokiečių dramaturgo ir režisieriaus, draminis veiklas, į kuri daug gyvumo inėse skambi Kurt Weill muzika.

Vaidinamas šio šimtmečio pirmo ketvirtio gyvenimas Chicago's gangsterių landynėje, kur jie smagiai praleidžia laiką, maišantis čia ir laisvesnio elgesio moteriai, bet šiaip vulgarumų vengiama. Ateina išganyto armijos grupė, kuri savo giesmėmis ir religinėmis mintimis bando

Ethos arba dar syki apie kultūrą

(Atkelta iš 2 psl.)

nė proto, bet valios ir jausmo formomis. Tai pasakytina apie vadinamąją „pop“ muziką. Ji vadinama ir jaunimo muzika, nors joje funkcionuoja infantiliška, nesubrendusi, vadinasi, vaikiška ar paaugliška sąmonė.

Šiuolaikiniame neramumuose panirusiame pasaulyje masinės psichozės reiškiniams nuolatos teikiama per daug erdvės, siurinant kitų kultūros subjektų veiklą. Laikais, kuomet itin turėtų būti vertinamas blaivus protas, individualiai ištarta mintis, pernelyg dažnai pasiduodama stichinei „demokratijai“, patys svarbiausi žmonijos dalykai imami spręsti neadekvačiomis priemonėmis. Antai roko muzika dabar „kovoja“ net už taiką.

Tačiau masinė kultūra, įsiviešpatavusi viešajame gyvenime, transformuoja ir tikrąją profesionalios kūrybos prasmę. Tradicinę profesionalumo sampratą išpuoselėjo intelekto kultūra. Tuo tarpu dabar profesionalais vadinami ir tie masinės produkcijos gamintojai, kuriuos tebutų galima vadinti „specialistais“. Profesionalai jie galbūt tik nelengvo, nuolatinio darbo prasme. Nes masinio tiražo produkciją nėra lengva gaminti: nėra baisesnės griuamosios jėgos už neįsivaizduojamus minios jausmus ir neapibrėžtą jos dvysingumą.

Išvados?

Vargu ar įmanoma vienaprasmiškai apibendrinti šią dramatišką dorovės panoramą. Todėl, užuot pateikus išvadas, būtų daug vertingiau pasamprotauti

apie galimas susidariusios situacijos pasekmes ir veiksmų programą. Bet ten, kur ruošiamasi veikti, būtina tam tikra idėjų bazė. Štai keletas tezių:

Kadangi visa tautos kultūra negali būti nei fasadinė, nei masinė, negalima atiduoti šiems kultūros subjektams pagrindinių kūrybinių jėgų.

Kadangi dorovė sukuria savireguliacinį (savisaugos) mechanizmą, būtina žinoti, kad tikroji „bendro reikalo“ dorovė gimsta tik intelekto ir liaudies kultūrų įtakos sferose.

Kadangi protas — aukščiausia žmogiškumo pakopa, reikalaujanti iš kiekvieno visuomenės nario pripažinti bendras garbės bei ištikimybės prasmes, būtina žinoti, kad už jį mokama aukščiausia kaina.

Pakilti virš savęs...

(Atkelta iš 3 psl.)

ištempia Rogožiną (į kalėjimą) — kūnas pralaimėjo, gi siela tapo išlaisvinta. Princas, skambina varpais. Skamba jie už mirusių, skamba ir už prisikėlimą. Gerasis, Kristuje įsikūnijęs, princas suklumpa ant kelių ir šnabžda „Tėve mūsų“ žodžius. Atleisk mūsų mūsų kaltes... Neleisk mūsų gundyti, bet gelbek mus nuo pikto. Salėje tyla, ir tik po valandėlės praplūsta gausūs plojimai. Režisierius Jonas Jurašas, kurio ankstyvesni pastatymai verždavosi gaivalinga jėga, šį kartą pakyla aukščiau už save patį ir drauge pakelia mus.

Brechtą dramą paruošė Michael Feingold.

Ypatingas nuopelnas režisierės Linda Brovsky, kuri į pastatymą įnešusi daug gyvumo: rodos, jog kiekvienu momentu visų aktorių laikysena iš pagrindų išmastyta ir paruošta. Tai aukštų kvalifikacijų moteris, įvairiuose miestuose režisavusi operų pastatymus. Surinktas ir stiprus aktorių kolektyvas. Jie dalyvavę jau daugelyje teatrinių pastatymų. Shannon Cochran apdovanota Jefferson žymeiniu. Jay Leggett dalyvavęs filmuose ir televizijoje. Spektaklis paliko neužmirštamą įspūdį.

Juoz. Pr.

Nuomonės ir pastabos

Meninė fotografija melagystė ar minties išraiška?

Esu didžiai dėkingas Salomėjai Narkeliūnaitei, kad ji per du „Draugo“ kultūrinio priedo numerius (š.m. sausio ir kovo 11 d.) atkreipė skaitytojų dėmesį į mano Vilniuje padarytą nuotrauką, kurioje matomas Kapsuko paminklas ir Šv. Kazimiero bažnyčios bokštai. Fotografuoti būtinai pridėti, kad Mark George gerai akompanavo, ne tik be

čia abu S. Narkeliūnaitės laiškus redakcijai ir redakcijos meninės estetikos pateisinimus. Pripažink, drauguži, ar iš tikrųjų norėjai skaitytojams pameluoti? Po poros tokių įtarimų, prašyčiau kultūrinio priedo redakcijos įdėti tokį mano pasiaiškinimą.

Pernai, rudenį, pasikabinęs ant kaklo aparatą, su keliais gimnais slankiojau žavingomis Vilniaus senamiesčio gatvelėmis. Prieš Dailės muziejų, pamatęs vyro su ilgu apsiaustu paminklą, sakau vilniečiams: — Spėjau, kad tai rusiškas Leninas, bet ar jo

ranka neturėtų būti pakelta?

— Ne, dėde, — jie man sako. — Tai lietuviškas Leninas — Kapsukas. Jis saugo, nusisukęs nuo Dailės muziejaus, ateistinių muziejų Šv. Kazimiero bažnyčioje.

Žinoma, aš tuojau pykštečiau su aparatu ir kitą pusę (žiūr. abi Kapsuko paminklo nuotraukas šiame puslapyje).

— Matai, dėde, — jie toliau man aiškina, — mes šį paminklą vadiname „Nepageidaujamu sargu“. Kai bažnyčia bus grąžinta tikintiesiems, tai šis sargas bus atlikęs savo pareigą...

Dabar jau žinau, kad Šv. Kazimiero bažnyčia sugrąžinta tikintiesiems. Norėčiau ir vėl su aparatu atsirasti prie Dailės muzie-

jaus ir šį kartą nutraukti tą patį pjedestalą, bet su nauju simboliu, papildančiu Dailės muziejaus eksponatų paskirtį.

Sutinku su Salomėja Narkeliūnaite, kad „muziejus yra ne tame pačiame plane su Šv. Kazimiero bažnyčia“, bet man rūpėjo vadinamąjį „Nepageidaujamą sargą“ ar sugebėjimus, gali parašyti tikslų aritmetikos vadovėlį arba fantastinį romaną, kuriame Kapsuko paminklas bus pastatytas prieš Kremliaus vartus. Mano nuotraukose Kapsukas prieš Dailės muziejų (tolygus „aritmetikos vadovėliui“) tikty Vilniaus miesto „Kelionių vadovui“. Kapsuką su Šv. Kazimiero bažnyčios bokštais galiu sugretinti su „rašytojo novele“, o kai braunuosi į „romaną“, tada visiškai „prašau pro šikšnelę“ (Salomėjos Narkeliūnaitės laiško citata), nes už kitoje mano nuotraukoje parodyto Kryžių kalno nematyti Jurgaičių kaimo laukų, bet iškyla Vilniaus Šv. Onos bažnyčia, ir nuotrauka melagingai pavadinta „Šv. Onos kryžiai“.

Beje, pernykštėje Lietuvių fotografijos parodoje Chicagoje abi šios nuotraukos lankytojų balsavimu buvo premijuotos.

Kazys Daugėla
Bedford, New Hampshire

Kazys Daugėlos nuotraukos: Kapsukas prieš Dailės muziejų — „aritmetikos vadovėlis“, Kapsukas su Šv. Kazimiero bažnyčios bokštais — „rašytojo novelė“.

Kazys Daugėlos nuotrauka: „Šventos Onos kryžiai“ — „romanas“.